

De strafrechtswetenschap ter discussie

Over taak en functioneren van de strafrechtswetenschap

J.H. Crijns, P.P.J. van der Meij en G.K. Schoep

Doordringende tot de beginselen, de theorieën
gebruikend voorzoover ze kunnen dienen,
vermag de wetenschap licht geven voor de praktijk.¹

1 INLEIDING

Getuige de waslijst aan publicaties onder de titel 'De taak van ...', 'De taakopvatting van ...' dan wel een variatie hierop, heeft de strafrechtswetenschap zich van oudsher met niet aflatende aandacht bekommerd om de taak(opvatting) van de diverse actoren binnen de strafrechtspleging.² Als gevolg van de (vermeende) ontwikkelingen in aard en omvang van criminaliteit aan het einde van de vorige eeuw en de politieke en justitiële reactie hierop, waren het in het recente verleden met name het Openbaar Ministerie en de politie wier taakopvatting tot onderwerp van discussie werd gemaakt.³ Maar ook de taken van de rechter en de verdediging blijken nog altijd voldoende stof tot onderzoek te bieden.⁴

De enige actor binnen het strafrechtelijk discours die tot op heden nauwelijks door de strafrechtswetenschapper 'op de korrel is genomen', is de strafrechtswetenschap zelf. Wat is de rol van de strafrechtswetenschapper in het discours? Wat is zijn taak? Hoe verhoudt de strafrechtswetenschap zich tot de

1 W.P.J. Pompe, 'Over den invloed der duitsche strafrechtswetenschap op de Nederlandsche', *Tijdschrift voor Strafrecht* 1929, p. 64.

2 Zie voor wat betreft de rechter bijvoorbeeld B.M. Taverne, *De taak van den strafrechter*, Zwolle: Tjeenk Willink 1918 en W. van Gerven, *De taak van de rechter in een West Europese democratie*, Deventer: Kluwer 1977; en voor wat betreft het Openbaar Ministerie bijvoorbeeld A.J. Blok, *Positie en taak van het openbaar ministerie* (oratie Leiden), Leiden: Brill 1908; A.A.L.F. van Dullemen, *Preadvies over positie en taak van het Openbaar Ministerie in Nederland*, Zwolle: Tjeenk Willink 1958; G. Duisterwinkel, *Enige facetten van de taak van het Openbaar Ministerie naar Nederlands recht* (oratie Leiden), Deventer: Kluwer 1965 en A.C. 't Hart, *Om het O.M. Een verkenning van enkele aspecten van taak en funktioneren van het Openbaar Ministerie in Nederland* (rede Tilburg), Zwolle: Tjeenk Willink 1976.

3 Zie bijvoorbeeld H. de Doelder, R.M.G.E. Foqué & R.A.F. Gerding (red.), *Taak en functioneren van het Openbaar Ministerie*, Arnhem: Gouda Quint 1994; en C.J.C.F. Fijnaut, E.R. Muller & U. Rosenthal (red.), *Politie. Studies over haar werking en organisatie*, Alphen aan den Rijn: Samsom 1999.

4 Zie T. Spronken, *Verdediging. Een onderzoek naar de normering van het optreden van advocaten in strafzaken* (dissertatie Maastricht), Deventer: Gouda Quint 2001; en A.F.M. Brenninkmeijer e.a. (red.), *De taakopvatting van de rechter*, Den Haag: Boom Juridische uitgevers 2003.

andere actoren (wetgever, beleidsmakers, procespartijen) binnen de strafrechtpleging in de breedste zin des woords? Voldoet de strafrechtswetenschapper van vandaag wel aan zijn taak? Vragen die zelden of nooit worden gesteld.⁵ Enerzijds is dit alleszins te begrijpen, daar de taak van de strafrechtswetenschap (natuurlijk) primair ligt in de wetenschappelijke bestudering van de theoretische en praktische aspecten van het strafrecht en de strafrechtpleging. Anderzijds kan de nodige reflectie op de wijze waarop de strafrechtswetenschap zich van deze taak kwijt wel degelijk verhelderend werken en wellicht zelfs tot nieuwe inzichten leiden. Bovendien draagt reflectie op de eigen taak bij aan de ontwikkeling van het strafrechtelijk discours en kan het een leidraad bieden voor vernieuwend strafrechtswetenschappelijk onderzoek en onderwijs.

Wij menen dat er gerede gronden bestaan juist nu de taak van de strafrechtswetenschap tot onderwerp van discussie te maken, aangezien – zoals in het onderstaande uitgebreid aan de orde zal komen – steeds sterker het vermoeden rijst dat de strafrechtswetenschap het contact met de maatschappelijke realiteit verliest en dat, mede daardoor, haar relevantie voor het overheidsbeleid tanende lijkt.⁶ Het congres 'De taak van de strafrechtswetenschap' dat op 14 mei 2004 te Leiden heeft plaatsgevonden, beoogde deze discussie te bevorderen en daarmee een bijdrage te leveren aan een kritische reflectie op de taak en het functioneren van de strafrechtswetenschap.

2 AANLEIDING: DE CONSTATERING VAN EEN KLOOF

De strafrechtswetenschap zit met een probleem. Wanneer de ontwikkelingen in de wetgeving van de afgelopen jaren worden gezien in relatie tot de boodschap die de strafrechtswetenschap de laatste jaren heeft verkondigd, dringt de vraag zich op of de strafrechtswetenschap te ver van de maatschappelijke realiteit is komen af te staan. In het verlengde daarvan ligt de vraag of de strafrechtswetenschap zich (daarmee) heeft gediskwalificeerd als bron van reflectie en vernieuwing ten opzichte van het strafrechtelijk beleid en de wetgeving op het terrein van strafrecht en strafprocesrecht. Te oordelen naar een aantal publicaties dat vooral vanuit dit maatschappelijk perspectief naar het straf-

5 Dat is in het verleden wel anders geweest. Met name in de jaren zeventig werd, als gevolg van maatschappelijke verschuivingen, ook de taak van de (straf)rechtswetenschap in relatie tot het beleid van de overheid ter discussie gesteld. Zie in het bijzonder Ch.J. Enschedé, *De macht van de rechtswetenschappen: overheidsbeleid en maatschappijwetenschappen* (inaugurele rede Leiden), Den Haag: Universitaire Pers Leiden 1979.

6 Dat de invloed van de strafrechtswetenschap op beleid en wetgeving afneemt, wordt ook gesteld door Klip in zijn inaugurele rede voor de Universiteit Maastricht in april 2004. Als één van de belangrijkste oorzaken hiervan ziet hij de werkwijze van de media: 'De snelle zwart-wit benadering van de media waarbij de confrontatie wordt gezocht, past slechts bij de grotere verbanden van ons metier'. Zie A.H. Klip, *Uniestrafrecht* (oratie Maastricht), 2004, p. 3.

recht en haar wetenschappers kijkt, bestaat daar op z'n minst de nodige twijfel over. Uit naam van de rechtsstaat worden, zo luidt een deel van de kritiek, de 'haast sacrale uitgangspunten van het straf(proces)recht' verdedigd, zoals de terughoudendheid bij de toepassing van het strafrecht (*ultimum remedium*) of het zwijgrecht voor de verdachte (*nemo tenetur*), terwijl juist die rechtsstaat meer gediend zou zijn met maatregelen die bovengenoemde of andere klassieke uitgangspunten in meer of mindere mate zouden nuanceren of zelfs terzijde zouden schuiven. Barendrecht vraagt zich bijvoorbeeld af of met dit 'bijna staccato beroep op grondrechten' niet wordt voorbijgegaan aan de werkelijke problematiek: onveiligheid. Door daarover te zwijgen verworden diezelfde grondrechten tot verstarrende dogma's die juist in de weg staan aan het begin van een oplossing.⁷

Gevreesd moet worden dat de kritiek van Barendrecht de perceptie van de 'buitenwacht' aardig weergeeft. De strafrechtswetenschapper van vandaag staat bekend als de kamergeleerde die – uitgaande van een vastomlijnd arsenaal aan klassieke beginselen (genoemde 'verstarrende dogma's') – bij elk nieuw beleidsvoornemen een Pavlov-reactie vertoont door stevast 'nee' te verkopen. Binnen eigen wetenschappelijke kring moge het debat misschien als tamelijk genuanceerd worden gepercipieerd, daarbuiten wordt de strafrechtswetenschapper al snel voor 'fundamentalist' versleten.⁸ Of deze kritiek op de boodschap van de strafrechtswetenschap terecht is, is de vraag. Op voorhand is echter wél duidelijk dat deze boodschap zelden aansluit bij hetgeen de samenleving, de wetgever en de beleidsmakers voor ogen staat.

Sinds het aantreden van het kabinet Balkenende I in de zomer van 2002 (en de verkiezingsstrijd die daaraan voorafging) wordt de politieke agenda in sterke mate bepaald door de thema's veiligheid en de bestrijding van criminaliteit. Deze ontwikkeling is niet in de laatste plaats veroorzaakt door de toegenomen aandacht voor de bestrijding van terrorisme sinds de aanvallen op Amerikaanse (burger)doelwitten op 11 september 2001. Dit neemt niet weg dat de verscherpte aandacht voor de veiligheid van de leefomgeving ook duidelijk nationaal is getint. Zo wordt de toename van het gevoel van onveiligheid in de openbare ruimte eveneens toegeschreven aan de gevolgen van het gedoogbeleid en het zogenoemde handhavingstekort.

In oktober 2002 presenteerden de ministers van Justitie en Binnenlandse

7 J.M. Barendrecht, 'Het zwijgrecht van de strafrechtsgeleerden', *NJB* 2002-35, p. 1729. In dit redactioneel reageert Barendrecht op de open brief van een twintigtal vooraanstaande strafrechtswetenschappers aan minister van Justitie Donner (*NJB* 2002-32). Zie ook zijn naschrift bij het repliek van een aantal strafrechtgeleerden: 'Het grondrechtenperspectief: inspirerend of behoudend?', *NJB* 2002-40, p. 1992 e.v. Ook recentelijk pleitte Barendrecht voor een flexibeler omgang met de rechtsstaat: zie J.M. Barendrecht, 'Pak klassieke kern van rechtsstaat aan. Regelgeving, geschiloplossing en democratie kunnen moderner worden georganiseerd', *NRC Handelsblad* 1 juli 2004.

8 De maatschappelijke kritiek richt zich (uiteraard) niet alleen tot de strafrechtswetenschapper, maar geldt meer algemeen de gehele strafrechtspleging. Zie hierover Th.A. de Roos, *Het grote onbehagen. Emotie en onbegrip over de rol van het strafrecht*, Amsterdam: Balans 2000.

zaken gezamenlijk het veiligheidsprogramma 'Naar een veiliger samenleving', waarin de rudimentaire schetsen van het veiligheidsbeleid voor de komende kabinetsperiode waren opgenomen.⁹ Uitgaande van een geconstateerd tekort in de rechtshandhaving, was de doelstelling simpel en eenduidig: Nederland moet veiliger. Hierbij werd direct aangegeven dat het kabinet, ten einde deze doelstelling te realiseren, bereid was een aantal onorthodoxe maatregelen te nemen.¹⁰ Hiermee was de toon gezet en de strafrechtelijke koers van het kabinet bepaald. Ook in de Justitiebegroting 2004, die in september 2003 werd gepresenteerd, wordt het thema veiligheid hoog in het vaandel gedragen.¹¹ Opvallend is de 'accentverschuiving' die minister van Justitie Donner nastreeft in de rechtsstatelijke inbedding van het strafrechtelijk beleid. Niet langer staan vertrouwde noties als de verbondenheid tussen instrumentaliteit en rechtsbescherming centraal, maar wordt de aandacht verlegd naar de bruikbaarheid van het strafrechtelijk systeem. Donner introduceert zelfs expliciet het begrip 'bruikbare rechtsorde'.¹²

Al laat de concrete invulling van dat begrip aan duidelijkheid te wensen over, de boodschap van de minister luidt dat bestaande concepten opnieuw overdacht (moeten) worden en nieuwe impulsen voor een strafrechtelijk grondslagendebat wenselijk zijn.¹³ De bruikbare rechtsorde van Donner lijkt vooral te bestaan in het terugdringen van overheidsregulering en handhaving door de overheid. Daarvoor zou dan in de plaats moeten worden gesteld zelfregulering en zelfhandhaving door de burger en door bedrijven.¹⁴ De verhouding tussen overheid en burger moet verbeterd en het terugdringen van het teveel aan regelgeving, aangeduid als 'regeldruk', zou daarbij uitkomst moeten bieden: 'Die weg is niet die van beperking van regels zonder meer, maar de meer principiële aanpak, die inhoudt dat de verantwoordelijkheden tussen overheid en burgers anders moeten worden verdeeld en de burgers in de gelegenheid worden gesteld zoveel en zo goed mogelijk zelf hun problemen op

9 Zie *Kamerstukken II* 2002/03, 28 684, nr. 1.

10 Zo werd aangekondigd dat de bevoegdheden van het Openbaar Ministerie om zaken zelfstandig af te doen zouden worden verruimd door middel van invoering van een zelfstandige sanctiebevoegdheid voor het Openbaar Ministerie. Inmiddels is een concept wetsvoorstel dienaangaande ter consultatie aan de Raad van State voorgelegd.

11 Zie *Kamerstukken II* 2003/04, 29200 VI, nr. 2, p. 10-11.

12 Zie voor de introductie van dit begrip de Nota bruikbare rechtsorde, *Kamerstukken II* 2003/04, 29 279, nr. 9.

13 Zie in dit verband tevens de discussiebijdrage van minister van Justitie J.P.H. Donner en Th.A. de Roos in *RM Themis* waarin wordt ingegaan op de grondslagen en uitgangspunten van het strafrecht in het licht van de bestrijding van terrorisme: J.P.H. Donner, 'Beter tien schuldigen vrijgesproken dan één onschuldige veroordeeld?', *RM Themis* 2004-1, p. 14-15 en Th.A. de Roos, 'Strafrechtelijke terrorismebestrijding: een vraagteken bij een vraagteken', *RM Themis* 2004-1, p. 15-16. Men kan overigens ten aanzien van de wetgevingsoperatie met betrekking tot terrorismebestrijding vaststellen dat de strafrechtswetenschap in de publieke discussie dienaangaande tot op heden vrijwel afwezig is geweest.

14 Zie hierover ook R.A.J. van Gestel, 'Wie is er tegen de bruikbare rechtsorde?', *NJB* 2004, p. 1784-1791.

te lossen'.¹⁵ Het is al te makkelijk de idee van een 'bruikbare rechtsorde' af te doen als de ruimte waarbinnen de overheid het gemunt heeft op effect en efficiëntie in het sturen van de samenleving, al ligt het gevaar van al te instrumentalistische wetgeving en beleid wel op de loer. De nabije toekomst zal uitwijzen hoe die bruikbare rechtsorde eruit gaat zien en of bijvoorbeeld het vanuit de strafrechtswetenschap ageren tegen te ver doorgevoerde instrumentaliteit, voldoende tegenwicht kan bieden aan het genoemde gevaar.¹⁶

Naast deze 'nieuwe'¹⁷ richting van de politieke agenda voor de toekomst, kunnen we vaststellen dat het karakter van het straf(proces)recht en de strafrechtspleging ook reeds de laatste jaren aanzienlijk en in een sneltreinvaart is veranderd. De positie van het slachtoffer is inmiddels verankerd in het strafproces door invoering van het spreekrecht;¹⁸ er kan op grond van de Gemeentewet preventief worden gefouilleerd met het oog op de bestrijding van verboden wapenbezit; drugsverslaafden kunnen 'strafrechtelijk' worden opgevangen teneinde de drugsoverlast tegen te gaan; et cetera. Daarnaast heeft de grote aandacht voor de bestrijding van terrorisme inmiddels geleid tot een aanzienlijk pakket aan strafrechtelijke voorzieningen, waaronder diverse nieuwe strafbaarstellingen.¹⁹ Naast deze overvloed aan nieuw strafrechtelijk instrumentarium zijn – onder verwijzing naar de dringende noodzaak van grotere efficiency binnen de strafrechtspleging – diverse wetsvoorstellen ingediend teneinde verschillende reeds bestaande instrumenten en instituties te stroomlijnen en te vereenvoudigen. Voorbeelden daarvan zijn de voorgenomen vereenvoudiging van de voorschriften voor het motiveren van vonnissen: in zaken van bekende verdachten wordt de mogelijkheid geopend om – los van de vraag of appèl is ingesteld – te volstaan met een vonnis waarin de bewijsmiddelen niet zijn uitgewerkt; de stroomlijning van de procedure van voorlopige hechtenis door het schrappen van de verplichte periodieke

15 *Kamerstukken II 2003/04, 29 279, nr. 9, p. 2.*

16 Zo ook Van Gestel 2004, p. 1784-1785 (zie noot 14): 'Toch moeten we er ook voor waken het streven naar een 'bruikbare rechtsorde' en een hogere effectiviteit en doelmatigheid van wetgeving automatisch te vereenzelvigen met 'juridisch-instrumentalisme'. Critici van Donner die uitsluitend wijzen op het gevaar van een aantasting van de waarborgfunctie van wetgeving door vermindering van regels of beperking van rechtsbeschermingsvoorzieningen miskennen dat rechtmatigheid en doelmatigheid in een sociale rechtsstaat geen tegengestelde, maar complementaire waarden zijn.'

17 Voor wat betreft de voornemens over het terugdringen van de overdaad aan regelgeving kan 'nieuw' terecht tussen aanhalingstekens worden geplaatst, daar de overheid dit sinds de jaren zeventig al op haar 'zorgenlijstje' heeft staan. Zie *Kamerstukken II 2003/04, 29 279, nr. 9, p. 2-4* en J.M. Polak, 'Bruikbaarheid van bruikbare rechtsorde', *NJB* 2004, p. 1792.

18 Op 11 mei jl. heeft de Eerste Kamer het wetsvoorstel strekkende tot de invoering van een spreekrecht voor slachtoffers en nabestaanden (*Kamerstukken 27 632*) aangenomen. Zie de Wet van 21 juli 2004, *Stb.* 2004, 382; deze is evenwel tot op heden nog niet in werking getreden.

19 Zie de Wet terroristische misdrijven van 24 juni 2004, *Stb.* 2004, 290, in werking getreden op 10 augustus 2004.

toetsing van de gevangenhouding in eerste en tweede aanleg en het verlengen van de termijn van bewaring van tien naar veertien dagen.²⁰

Het bovenstaande roept onvermijdelijk het beeld op van een kloof. Een kloof met aan de ene kant de behoudende, op klassieke beginselen georiënteerde, wetenschapper met een groot hart voor rechtsbescherming en de belangen van de verdachte, en aan de andere kant de op maatschappelijke noden gerichte wetgever die vooral oog lijkt te hebben voor efficiency, effectiviteit en repressie. Een kloof die naar onze mening een aantal belangrijke vragen oproept.

Heeft deze kloof altijd bestaan, inherent als zij is aan de onderscheidene taken en verantwoordelijkheden van de actoren aan weerszijden van deze kloof? Heeft deze kloof zich de laatste jaren zodanig verwijd dat de strafrechtswetenschap het contact met de wetgever en de samenleving is verloren? Als dit het geval is, hoe dient dat te worden beoordeeld en wat zijn daarvan de consequenties? Wat is de taak van de strafrechtswetenschap in het algemeen en wat is haar taak in relatie tot het proces van wetgeving en ontwikkeling van strafrechtelijk beleid? Beantwoordt de strafrechtswetenschap van vandaag nog aan deze taak? Zo nee, waar is het dan misgegaan? Ligt de oorzaak van het probleem misschien niet bij de wetenschap, maar veeleer bij de wetgever en de samenleving? Of is er eigenlijk geen probleem en valt het bestaan van de huidige kloof juist toe te juichen?

3 DE KLOOF IN EEN BREDER PERSPECTIEF GEPLAATST

Alvorens nader in te gaan op deze vragen, lijkt het raadzaam de geschetste problematiek in een breder perspectief te plaatsen. Dat de hierboven weergegeven ontwikkelingen niet louter een thema aan de orde stellen dat kan worden geduid in technisch-strafrechtelijke termen alleen, bewijst onder meer Paul Scheffer. 'Alles van waarde moet zich verweren' stelt de schrijver in een essay waarin aandacht wordt gevraagd voor een heroriëntatie op het burgerschap in dit land.²¹ Er is, ook ten aanzien van de positie van het strafrecht, meer aan de hand. Het ontstaan van de multiculturele samenleving waarvan wij deel uitmaken, heeft de traditionele burgerlijke cultuur sterk doen veran-

20 Zie *Kamerstukken II 2003/04*, 29 255 (wijzigingen in verband met de aanpassing van de eisen aan de motivering van de bewezenverklaring bij een bekende verdachte) en *Kamerstukken II 2003/04*, 29 253 (wijzigingen in de regeling van voorlopige hechtenis). Naast deze beide wetsvoorstellen zijn nog twee andere wetsvoorstellen ter stroomlijning van het strafproces ingediend: zie *Kamerstukken II 2003/04*, 29 254 (wijzigingen in verband met het horen van getuigen) en *Kamerstukken II 2003/04*, 29 252 (wijzigingen in verband met inbeslagneming en doorzoeking door de rechter-commissaris). Recentelijk zijn deze vier voorstellen door de Tweede Kamer aangenomen.

21 P. Scheffer, 'Alles van waarde moet zich verweren', *NRC Handelsbad*, 21 september 2002. Dat de vraag naar de inhoud van het begrip 'burgerschap' niet eenvoudig is te beantwoorden, laat Van Gunsteren beknopt doch helder zien in: 'Regeerder moet zelf voorbeeldburger zijn', *Trouw*, 16 september 2003.

deren en ons teruggeworpen op de vraag wat ons, burgers van dit land, nog bindt. Een zelfonderzoek is de eerste aangewezen stap: welke zijn de 'normen en waarden' die relevant zijn in het hedendaagse maatschappelijk leven? In dat kader constateert de schrijver een te ver doorgeschoten nadruk op individuele vrijheden. De daaruit voortkomende terughoudendheid bij de toepassing van het strafrecht, maar vooral ook de 'archaïsche attitude' van de strafrechtsgeleerden zijn belangrijke factoren in het ontstaan van een zeker maatschappelijk onbehagen ten aanzien van de toepassing van het strafrecht. Het is diezelfde 'archaïsche attitude' die naar het lijkt ook Barendrecht een doorn in het oog is. Scheffer legt, bedoeld of onbedoeld, een verband tussen samenleving, burger en strafrechtspleging. Een logisch verband. Politieke en sociologische ontwikkelingen, zoals de opkomst van een populistisch georiënteerd beleidsdenken, opvattingen over het burgerschap binnen een staat en opvattingen over de verhouding tussen burger en staat zijn onlosmakelijk verbonden met de vraag welke functie het strafrecht binnen een staat moet vervullen. Een noodzakelijk verband ook, zo blijkt, want waar grondslagen en doelstellingen van het strafrecht en maatschappelijke acceptatie van de strafrechtspleging uiteenlopen, daar is haar legitimiteit in het geding. Een beschouwing over de rol van de strafrechtswetenschap in het maatschappelijk krachtenveld dient dus niet slechts vanuit de technicité van het straf(proces)recht te worden benaderd, maar noodzaakt tot een verdieping in de aan de strafrechtelijke structuren ten grondslag liggende beelden van burger(schap) en staat en de daarmee verbonden ideeëngeschiedenis.²²

Ook vanuit dit bredere perspectief dringen zich een aantal vragen op. Is er een opmerkelijke verschuiving gaande in de maatschappelijke beleving van het strafrecht? In hoeverre kan die verschuiving worden verklaard door een nieuw mensbeeld of een andere invulling van het begrip burgerschap? En hoe kan het dat het juist de strafrechtswetenschap is die er niet in slaagt een antwoord te formuleren op de kritiek? Dit laatste bevreemdt te meer daar belangrijke elementen van de discussie, zoals de geconstateerde spanning tussen repressie en bruikbaarheid enerzijds en humaniteit en rechtsbescherming anderzijds, van oudsher deel uitmaken van de strafrechtelijke ideeëngeschiedenis. Na een aantal jaren waarin het strafrecht zich – mede onder invloed van de moderne massamedia – in het middelpunt van de belangstelling weet, lijken deze traditionele uitgangspunten bij een groot deel van de bevolking ter discussie te staan. De toegenomen sensatiezucht kan daar debet aan zijn, maar er lijkt wel degelijk ook een verandering van mentaliteit waarneembaar. Men wil meer of men wil anders. Sommigen critici wijzen in dat kader op het uto-

22 Het belang van de relatie tussen burger, samenleving, overheid, rechtsstaat en strafrecht wordt onderstreept door de recente rapporten van de Wetenschappelijke Raad voor het Regeringsbeleid. Zie C.J.M. Schuyt e.a., *De toekomst van de nationale rechtsstaat*, WRR Rapport nr. 63, Den Haag: Sdu Uitgevers 2002; G.J.M. van den Brink, *Mondiger of moeilijker? Een studie naar de politieke habitus van hedendaagse burgers*, WRR Voorstudies en Achtergronden nr. V115, Den Haag: Sdu Uitgevers 2002; W.J. Witteveen & B.M.J. van Klink, *De sociale rechtsstaat voorbij. Twee ontwerpen voor het huis van de rechtsstaat*, WRR Voorstudies en Achtergronden nr. V116, Den Haag: Sdu Uitgevers 2002.

pische karakter van deze mentaliteitsverandering: elke vorm van schadelijke criminaliteit dient te worden uitgebannen en daarmee de gevoelens van onveiligheid, onrechtvaardigheid en wat dies meer zij.²³ Niettemin lijkt het strafrechtelijk beleid er in toenemende mate op te zijn gericht te voldoen aan die maatschappelijke behoefte aan meer en anders.

De strafrechtswetenschap blijft evenwel tegen de stroom in hameren op individuele mensenrechten en fundamentele uitgangspunten van het strafrecht.²⁴ Ook blijft zij waarschuwen voor een te groot verwachtingspatroon van het strafrecht, dat naar zijn aard als *ultimum remedium* nu eenmaal niet is geoutilleerd voor het oplossen van allerhande maatschappelijke problemen, doch slechts als sluitstuk kan dienen wanneer andere (handhavings)instrumenten hebben gefaald.²⁵ Al met al kan dan ook terecht worden gesteld dat er inmiddels een brede kloof gaapt tussen enerzijds de idealen die traditioneel binnen de strafrechtswetenschap worden gekoesterd en anderzijds de wensen van de publieke opinie en de daar nauw op aansluitende voorzieningen van de wetgever. De vraag is dan ook: hoe nu verder?

4 DE THEMA'S VAN HET CONGRES EN DE BUNDEL

Het is van belang te streven naar het dichten, het overbruggen of op z'n minst het aanzienlijk verkleinen van de kloof tussen strafrechtswetenschap enerzijds en wetgever en samenleving anderzijds. Liever een botsing dan een kloof.²⁶ Het strafrecht is immers niet van de strafrechtswetenschapper alleen – de morele lading maakt het tot algemeen bezit – en de strafrechtswetenschapper

23 J.C.J. Boutellier, *De veiligheidsutopie: hedendaags onbehagen en verlangen rond misdaad en straf*, Den Haag: Boom Juridische uitgevers 2002.

24 Hier is enige nuancering op zijn plaats. Ook binnen de strafrechtswetenschap is wel degelijk een scheiding van geesten te ontwaren. Zo is onlangs het omvangrijke onderzoeksproject *Strafvordering 2001* afgerond (zie M.S. Groenhuijsen & G. Knigge (red.), *Afronding en verantwoording. Eindrapport onderzoeksproject Strafvordering 2001*, Deventer: Kluwer 2004). Dit project – dat tot doel had te komen tot een herziening van het Wetboek van Strafvordering – oogstte binnen een aanzienlijk deel van het wetenschappelijk discours stevige kritiek vanwege een gebrek aan aandacht voor een aan die herziening ten grondslag liggend stelsel van grondslagen. Zie voor deze kritiek m.n. C.H. Brants, P.A.M. Mevis, E. Prakken (red.), *Legitieme strafvordering. Rechten van de mens als inspiratie in de 21ste eeuw*, Antwerpen/Groningen: Intersentia Rechtswetenschappen 2001, alsmede C.H. Brants e.a. (red.), *Op zoek naar grondslagen. Strafvordering 2001 ter discussie*, Den Haag: Boom Juridische uitgevers 2003.

25 Ook Klip waarschuwde recentelijk voor het te grote verwachtingspatroon van het strafrecht: 'In veel gevallen is het strafrecht, althans in de beeldvorming, *primum remedium* geworden: één van de eerste middelen waaraan wordt gedacht bij de bestrijding van ongewenst gedrag'. Zie A.H. Klip, *Uniestrafrecht*, inaugurele rede Maastricht, uitgesproken op 29 april 2004.

26 Zie in dit verband W.P.J. Pompe, 'Over den invloed der duitsche strafrechtswetenschap op de Nederlandsche', *Tijdschrift voor Strafrecht* 1929, p. 50. In dit artikel stelt Pompe zich op het standpunt dat er geen sprake kan zijn van een botsing tussen theorie en praktijk, beiden gaan grotendeels langs elkaar heen.

dient zich hiervan bewust te zijn. Maar daarmee is de vraag naar de oorzaken van de geconstateerde kloof nog niet beantwoord. Zijn het de boodschappers of is het de boodschap? Zijn de verwijten die de strafrechtsgeleerden voor de voeten worden geworpen terecht of dient de fout te worden gezocht aan de andere kant van de kloof? Willen samenleving en wetgever eenvoudigweg niet luisteren naar de argumenten uit wetenschappelijke hoek, overtuigd als zij zijn van hun eigen belangen? Kan de wetgever, nu hij in het huidig tijdsgewricht onder hoge maatschappelijke druk staat, niet langer werken met de 'ouderwetse' uitgangspunten? Naar aanleiding van deze en soortgelijke vragen, lag de eerste doelstelling van het congres in het duiden van de mogelijke oorzaken van het ontstaan van de kloof tussen strafrechtswetenschap en wetgever, en de opvallende verbreding van deze kloof gedurende de laatste jaren.

Maar belangrijker nog dan het zoeken naar de zwarte piet is het aandragen van oplossingen. Het congres beoogde de oplossing in eerste instantie aan de kant van de strafrechtswetenschap te zoeken. Immers: 'alles van waarde moet zich verweren.' Is er in het huidige klimaat nog wel ruimte voor een grondslagtheoretische benadering van het straf(proces)recht? Wordt het niet eens tijd dat de strafrechtswetenschap afdaalt uit haar ivoren toren en de discussie met de samenleving op ooghoogte voert teneinde lering te trekken uit de levende sentimenten? Het congres probeerde op deze vragen antwoorden te geven door vanuit maatschappelijk, wetgevings- en beleids perspectief te kijken naar de positie van de strafrechtswetenschap en door te kijken in hoeverre de traditionele grondslagen van het straf(proces)recht nog bruikbaar zijn voor toekomstige wetgeving en beleid. Een dergelijke (zelf)analyse is van belang om ruimte te creëren voor een open wetenschappelijk discours over de grondslagen van het strafrecht en het strafrechtelijk beleid.

De indeling van deze bundel volgt in grote mate de structuur van het congres, dat op zijn beurt was opgebouwd langs de lijnen van hetgeen in het voorgaande aan de orde is geweest. Er is beschreven dat de traditionele grondslagen onder druk staan, evenals de wijze waarop de strafrechtswetenschap zich in de maatschappelijke en politieke discussie opstelt. Wij hebben ons op het standpunt gesteld dat het voor het dichten van de kloof belangrijk is dat de strafrechtswetenschap zich rekenschap geeft van deze discussie. Bovendien dringt de noodzaak zich op dat de strafrechtswetenschap een antwoord formuleert op de geconstateerde spanningen tussen de traditionele grondslagen van het straf(proces)recht enerzijds en de actuele ontwikkelingen op het maatschappelijke en het wetgevende vlak anderzijds. Het congres 'De taak van de strafrechtswetenschap' beoogde in deze behoefte te voorzien door vanuit verschillende perspectieven te reflecteren op deze kloof en de daaraan ten grondslag liggende factoren. Vervolgens werden aanknopingspunten gezocht om deze kloof te verkleinen, te overbruggen of misschien zelfs te dichten. Tijdens dit tweede onderdeel van het congres werd door middel van een aantal discussies rond een aantal meer specifieke noties een poging gewaagd de wetgever en de beleidsmakers (nieuwe) inzichten en concepten te verschaffen die zij in hun besluitvormingsprocessen zouden kunnen meenemen.

4.1 *Algemeen deel: het duiden van de problemen; het mea culpa van de strafrechtswetenschap?*

In een tijd waarin het beschermen van de waarden en vrijheden van de individuele mens uit de gratie is geraakt, is het van groot belang dat de wetgever zich de grootste moeite betracht de individuele mens weliswaar aan (proces)regels te onderwerpen die tegemoetkomen aan de roep om een betere en succesvolle criminaliteitsbestrijding, maar deze regels daarnaast ook van die waarden en vrijheden te doordrenken. Dat is één kant van het verhaal. Maar wanneer naast de individuele burger en de samenleving als geheel zelfs de wetgever en een hoogleraar van een aangrenzend rechtsgebied de van oudsher geldende straf(proces)rechtelijke principes niet langer begrijpen, heeft de strafrechtswetenschapper iets uit te leggen. Wanneer het meermalen uitvoerig uitgelegde gedachtegoed van de 'fundamentalistische' strafrechtswetenschapper dan nog steeds niet wordt begrepen, ligt er een groter probleem van structurele aard. Dan dient de strafrechtswetenschapper zich af te vragen of de beschermende waarden en vrijheden in hun huidige vorm nog wel bruikbaar zijn, of deze nog wel nodig zijn, of deze de evolutie van mens en staat hebben doorstaan of overbodig zijn geworden. Dat de verworven waarden en vrijheden geen gebruiksvoorwerpen zijn die men zonder nadenken met een boog in de prullenmand mag gooien moge duidelijk zijn, maar dan is de vraag buitengewoon interessant of deze waarden en vrijheden niet zo kunnen worden vertaald dat ze wél begrijpbaar zijn, wél maatschappelijk aanspreken en wél de wijze waarop wij in Nederland menen de criminaliteit te moeten bestrijden, kunnen beïnvloeden en voorzien van de nodige legitimiteit. Na jaren van reflectie op andermans taken is de tijd aangebroken dat de strafrechtswetenschapper de eigen taakopvatting en het eigen functioneren grondig ter discussie stelt, de kritiek ter harte neemt en die als aansporing laat dienen vanuit de overtuiging dat de legitimiteit van het strafrecht en de strafrechtspleging is gebaat bij een open wetenschappelijk én maatschappelijk debat omtrent de grondslagen van dat strafrecht.

4.1.1 *Strafrechtswetenschap in verleden en toekomst*

Vanzelfsprekend heeft de strafrechtswetenschap in de loop der tijd een ontwikkeling doorgemaakt. Men kan zich echter afvragen of zij haar werkterrein al die jaren niet te eng heeft opgevat en daardoor niet alle ontwikkelingen (bijvoorbeeld die uit andere wetenschappen) heeft willen meenemen. Het is de vraag in hoeverre de strafrechtswetenschap lering heeft getrokken of heeft willen trekken uit de talloze discussies die zich op andere terreinen hebben afgespeeld. Zo kan worden vastgesteld dat de geïntegreerde strafrechtsweten-

schap niet wezenlijk een voet aan de grond heeft gekregen.²⁷ Noeste arbeid in het kader van prestigieuze onderzoeksprojecten als 'Strafvordering 2001' waaraan vele strafrechtswetenschappers hun medewerking hebben verleend ten spijt, heeft de strafrechtswetenschap klaarblijkelijk haar taak niet opgevat als misschien had moeten. Ondanks het feit dat in het genoemde geval uitgebreid is ingegaan op de noden van de tijd (en zelfs de praktijk als uitgangspunt is genomen voor een herziening van het Wetboek van Strafvordering²⁸), zijn de betreffende strafrechtswetenschappers er volgens diverse vakgenoten onvoldoende in geslaagd deze in overeenstemming te brengen met de meer klassieke noties uit de strafrechtswetenschap. Congressen als 'Legitieme Strafvordering' en 'Strafvordering 2001 ter discussie' hebben juist deze klassieke noties boven aan de agenda willen zetten, maar hebben zich daarbij in de ogen van anderen weer blind getoond voor de noden van de tijd en de verantwoordelijkheden van de wetgever. Strafrechtswetenschappers lijken hun taak doorgaans al te eenzijdig op te vatten, waarbij het perspectief de ene keer als te technisch, te pragmatisch of te proceseconomisch kan worden afgedaan en de andere keer als te zeer op het individu of de verdediging gericht.²⁹

De eerste bijdrage aan dit algemeen deel van het congres en deze bundel van de hand van Cleiren bestaat daarom uit een bespiegeling over de wijze waarop de strafrechtswetenschap haar vak tot op heden heeft bedreven. Cleiren verbindt dit thema expliciet met de bredere discussie over de vraag in hoeverre de rechtswetenschap in zijn algemeenheid vanuit methodologisch oogpunt het predikaat 'wetenschappelijk' verdient. Voorts besteedt zij aandacht aan de theorieën die de afgelopen decennia het meest belangrijk zijn geweest voor de koers van de strafrechtswetenschap. Ook de tekortkomingen van deze strafrechtstheorieën worden besproken. Zijn de gehanteerde strafrechtstheorieën te 'eng', in die zin dat er te weinig over de grenzen van de eigen wetenschap is gekeken en geen lering is getrokken uit de bevindingen van andere wetenschappen? Of zijn de gehanteerde strafrechtstheorieën te ruim, in die zin dat de theorieën zo zijn opgesteld dat alle maatschappelijke problemen en reacties ondergebracht kunnen worden in de bestaande theorieën, waardoor elke vorm van discussie of conflict uit de weg kan worden gegaan? Voorts wordt ingegaan op de vraag of de strafrechtswetenschap wel innovatief genoeg is (geweest) of dat zij veeleer verzuimd heeft de waarden en vrijheden die ten grondslag liggen aan het strafrecht te laten meegroeien met de maat-

27 Zie voor een overzicht van de ontwikkeling van, alsmede een pleidooi voor, de geïntegreerde strafrechtswetenschap C. Fijnaut, *Verleden, heden en toekomst van de geïntegreerde strafrechtswetenschap* (oratie Rotterdam), Arnhem/Antwerpen: Gouda Quint/Kluwer Rechtswetenschappen 1986.

28 Zie hierover M. Groenhuijsen, 'Het Wetboek van Strafvordering vóór 2001 en daarna', *DD* 2003, p. 678-695.

29 In dit kader dient overigens te worden vermeld dat de vraag of wetenschap in het algemeen en strafrechtswetenschap in het bijzonder zich eigenlijk wel iets gelegen moeten laten liggen aan beleidsoverwegingen niet door een ieder zonder meer positief zal worden beantwoord.

schappelijke belevingswereld. Kortom, heeft de strafrechtswetenschap de boot gemist? Tot slot wordt het oog gericht op de toekomst en wordt aangegeven op welke wijze de strafrechtswetenschap in het huidige tijdsgewricht dient om te gaan met haar traditionele gedachtegoed. Cleiren besluit haar bijdrage met het formuleren van een onderzoeksagenda voor de toekomst.

4.1.2 De relevantie van de strafrechtswetenschap voor politiek, wetgeving en beleid

In de bijdragen van de hand van Rouvoet en Witteveen, die beiden deel uitmaken van respectievelijk de Tweede en de Eerste Kamer, wordt de kloof en de daaraan ten grondslag liggende oorzaken gezien vanuit het perspectief van de wetgever. Een visie op de geschetste problematiek vanaf de andere zijde van de kloof kan helpen een bruikbare oplossing te vinden voor het dichten van de ontstane kloof tussen wetenschap en wetgeving. Een prangende vraag waarvan de beantwoording zeker kan helpen bij de zelfbespiegeling van de strafrechtswetenschapper is waarom de wetgever zich klaarblijkelijk zonder enige terughoudendheid laat afleiden van de gebaande paden van de klassieke beginselen en zich daarmee onttrekt aan de waarden en vrijheden die destijds voor de individuele burger zo belangrijk waren in de bescherming tegen een almachtige overheid. Het lijkt welhaast alsof de wetgever en de uitvoerende macht zich inmiddels bewezen hebben als rechtschape instituten waartegen geen enkele argwaan meer hoeft te worden gekoesterd en waaraan de individuele burger met een gerust hart zijn waarden en vrijheden in beheer kan geven. De wetgever lijkt in ieder geval te menen dat ons strafrecht zo bol staat van humaniteit dat zonder al te veel bezwaren voorbijgegaan kan worden aan de beginselen die deze humaniteit hebben bewerkstelligd. Vanuit die optiek gezien zou de bevoogdende bescherming van de strafrechtswetenschapper overbodig zijn. In dat geval rijst echter de vraag door welke beginselen en inzichten de wetgever zich wél laat leiden bij de inrichting van het strafrecht.

Het is duidelijk dat de terughoudendheid, zo men wil de behoudzucht, van de strafrechtswetenschap in belangrijke mate voortkomt uit de weigering een knieval te maken voor de waan van de dag en voor de kortetermijnoplossingen van tijdelijke actuele problemen en de daarmee gepaard gaande noodgrepen. Ook is het duidelijk dat deze opstelling zich slecht verhoudt met de werkelijkheid, waarin de wetgever zich veelvuldig bedient van allerlei noodgrepen om actuele problemen te ondervangen, bijvoorbeeld in het kader van de terrorismebestrijding of de drugsproblematiek op Schiphol. Het lijkt zo te zijn dat de strafvorderlijke werkelijkheid niet langer logisch op of in elkaar past en in dat geval zal men zich moeten afvragen of de heersende principes van weleer niet dienen te worden herzien om die onevenwichtigheid te herstellen. De vraag aan de wetgever is nu of er inderdaad behoefte bestaat aan nieuwe (wetenschappelijke) weeginstrumenten en, zo ja, welke deze dan zouden moeten zijn. Geef de strafrechtswetenschapper een lesje 'beter en

bruikbaar omgaan met beginselen en ontwikkelingen' en verlos hem van zijn 'fundamentalisme'!

4.1.3 De relevantie van de strafrechtswetenschap vanuit sociologisch perspectief

De bijdrage van de hand van Schuyt ligt deels in het verlengde van de bijdrage van Cleiren, maar beziet de problematiek vanuit een meer extern, sociologisch perspectief. Vanuit dit perspectief rijst bijvoorbeeld de vraag als gevolg van welke ontwikkelingen de klassieke waarden en vrijheden die ten grondslag liggen aan het strafrecht niet langer breed maatschappelijk worden gedragen. Is de huidige maatschappij de bevoogdende bescherming van de strafrechtswetenschapper voorbij? Valt de kloof tussen enerzijds de strafrechtswetenschap en anderzijds de samenleving en de wetgever te duiden aan de hand van bredere inzichten, zoals de veranderende opvattingen over burgerschap en de rol van de staat, zoals die vallen op te maken uit het rapport van de Wetenschappelijke Raad voor het Regeringsbeleid over de toekomst van de nationale rechtsstaat.³⁰ Ook enkele voorstudies die ten behoeve van dit rapport werden verricht, bieden voldoende gelegenheid de onderhavige thematiek in verband te brengen met opvattingen over burgerschap en de rol van de staat, en te bekijken in hoeverre het straf(proces)recht als gevolg daarvan toe is aan een herijking van de traditionele concepten.³¹ Voor het onbegrip, de onvrede en de kritiek die geuit worden vanuit de samenleving en voor het terzijde stellen van de kritieken vanuit de strafrechtswetenschap door de wetgever dient een verklaring te worden gevonden. Als de maatschappij daadwerkelijk geen heil meer ziet in het klassieke stelsel van beginselen en grondslagen, dan is de logische vraag welke normering men wél voor ogen heeft staan. Wie helpt de strafrechtswetenschapper die niet ziet en leidt hem naar het licht? Schuyt formuleert een begin van een antwoord op deze en dergelijke vragen aan de hand van een brede ontwikkeling binnen het strafrecht: een toenemend terugtrekken door de verschillende strafvorderlijke autoriteiten naar hun 'core business' – de repressieve taken. Hij illustreert dit aan de hand van twee meer specifieke ontwikkelingen binnen de fasen van de opsporing en de tenuitvoerlegging.

30 C.J.M. Schuyt e.a., *De toekomst van de nationale rechtsstaat*, WRR Rapport nr. 63, Den Haag: Sdu Uitgevers 2002.

31 Zie G.J.M. van den Brink, *Mondiger of moeilijker? Een studie naar de politieke habitus van hedendaagse burgers*, WRR Voorstudies en Achtergronden nr. V115, Den Haag: Sdu Uitgevers 2002; alsmede W.J. Witteveen & B.M.J. van Klink, *De sociale rechtsstaat voorbij. Twee ontwerpen voor het huis van de rechtsstaat*, WRR Voorstudies en Achtergronden nr. V116, Den Haag: Sdu Uitgevers 2002.

4.2 *Bijzonder deel: op zoek naar (nieuwe) concepten en perspectieven voor de strafrechtswetenschap*

De benadering van het wetenschappelijk debat vanuit maatschappelijk en wetgevingsperspectief, evenals de kritische bespiegeling op het eigen functioneren dwingt de strafrechtswetenschap zich te richten op de vraag welke thema's mogelijk van belang zijn voor een herijking van de strafrechtelijk dogmatiek. Er kan gedacht worden aan geheel nieuwe concepten, maar ook 'oude concepten' kunnen zeker een belangrijke rol spelen. Deze 'oude' concepten behoeven wellicht actualisering, maar zij vertegenwoordigen op zichzelf waarden die onlosmakelijk zijn verbonden met de grondidee van de democratische rechtsstaat. Vanuit dat oogpunt is het nuttig aansluiting te zoeken bij de klassieke thema's die bepalend zijn voor het karakter van het strafrecht en de wijze waarop de strafrechtelijke structuren zijn vormgegeven en functioneren: opvattingen over (de rol van) de burger, de staat en het strafrecht.

Tijdens het congres heeft een viertal discussies plaatsgevonden waarin thema's centraal stonden die elk op eigen wijze sterk betrokken zijn op deze elementaire noties. Het betrof de volgende vier thema's, die in het onderstaande nader zullen worden geïntroduceerd: (a) invulling van de notie van volwaardig burgerschap, (b) invulling van het burgerschap van de verdachte of de veroordeelde burger, (c) de communicerende strafrechtspiegeling en (d) het uitdijende strafrecht. Bij de beschouwing van elk van deze thema's stond de vraag centraal wat de relevantie van het strafrechtswetenschappelijk debat is voor de praktijk van de strafrechtspiegeling.³² Vanuit dit perspectief werd de inleiders – die allen vanuit een andere hoedanigheid te maken hebben met de praktijk van het (straf)recht – gevraagd om de vooraf gegeven thematiek vanuit hun specifieke praktijkervaring te beschouwen en hun wensen voor het wetenschappelijk debat met betrekking tot hun specifieke tak van de strafrechtspiegeling kenbaar te maken aan de strafrechtswetenschap. Kortom, welke lering kan de strafrechtswetenschap trekken uit de noden die in de strafrechtspraktijk bestaan? Een uit de strafrechtswetenschap afkomstige referent werd gevraagd deze praktijkwensen op zijn beurt te vertalen in de termen van het wetenschappelijk debat en te reflecteren op de 'wetenschappelijke haalbaarheid' van deze wensen.

32 Van een feitelijke ontmoeting tussen wetenschap en praktijk op de congresdag bleek volgens sommigen evenwel weinig sprake. Zie hierover A.H. van Delden, 'Zouden we samen verder kunnen komen?', *NJB* 2004, p. 1432: 'Op 14 mei 2004 werd door de Universiteit Leiden een congres georganiseerd met als onderwerp 'De taak van de strafrechtswetenschap'. De congresruimte was geheel gevuld, maar ik telde slechts een doodenkele rechter en als ik het goed heb gezien maar één officier van justitie. En overigens was het Ministerie van Justitie ook niet ruim vertegenwoordigd. Op diezelfde dag vond in Utrecht het Landelijk overleg van de voorzitters van de strafsectoren plaats. Zegt het iets over de (strafrechts)wetenschappers of over de rechters dat zij op deze dag niet samenkwamen? Heeft de strafrechtswetenschap de aansluiting met de praktijk verloren, of zijn het de rechters die hun prioriteiten verkeerd stellen, of domweg niet anders kunnen stellen?'

a) Volwaardig burgerschap

Wat dient in de huidige samenleving te worden verstaan onder volwaardig burgerschap? Op welke rechten kan de burger op grond van zijn burgerschap aanspraak maken? Welke plichten vloeien voor de burger voort uit zijn burgerschap? Wat betekent de opvatting over de inhoud van het begrip burgerschap voor de opvatting over rol, taak en functioneren van de overheid? Nader geconcretiseerd naar het strafrecht dringt zich de vraag op wat de rol en de bijdrage van de burger is binnen het strafproces. In hoeverre heeft de burger een eigen verantwoordelijkheid in het voorkomen dan wel het bestrijden van criminaliteit? In hoeverre dient de burger zich een zekere mate van criminaliteit te laten welgevalen? Complementair hieraan is de vraag in hoeverre en op welke wijze de organen belast met de strafrechtspleging rekening dienen te houden met de wensen en verwachtingen van de burger dienaangaande. Dienen gewijzigde inzichten omtrent de inhoud van burgerschap consequenties te hebben voor de inrichting van het strafproces en de participatie van de burger daarin? Lenferink buigt zich in zijn bijdrage over diverse concrete strafrechtelijke thema's die direct herleid kunnen worden tot dergelijke vragen over de invulling van de notie van volwaardig burgerschap.

b) Burgerschap van de verdachte of veroordeelde burger

Welke opvatting leeft thans in de samenleving aangaande het burgerschap van de verdachte of veroordeelde burger? Wijkt deze opvatting van burgerschap van de verdachte of veroordeelde burger af van hetgeen wordt verstaan onder burgerschap van de 'gewone' burger, en zo ja in hoeverre? Is een eventuele differentiatie in opvattingen over burgerschap ten aanzien van verschillende groepen of typen burgers te verenigen met de grondbeginselen van de democratische rechtsstaat? Kunnen onder omstandigheden de burgerrechten van verdachte of veroordeelde burgers worden ingeperkt? Is het bijvoorbeeld mogelijk foto's van notoire veelplegers in etalages van winkels op te hangen, zoals de korpschef van Utrecht opperde? Wat betekenen dergelijke maatregelen voor de invulling van het burgerschap van deze burgers? Kunnen zij niet langer onverkort aanspraak maken op het complete arsenaal aan rechten en plichten zoals dat voortvloeit uit de opvatting van volwaardig burgerschap? Welke rechten en plichten uit dit arsenaal komen voor inperking in aanmerking, en welke zijn te allen tijde van inperking uitgesloten en vormen aldus een ondergrens voor het burgerschap van een ieder? Craemer tracht in zijn bijdrage in de geest van dergelijke vragen nieuwe concepten voor het strafrecht van de toekomst uit te denken.

c) De communicerende strafrechtspleging

Het is duidelijk dat overheidsorganen belast met de strafrechtspleging in een zekere mate verantwoording dienen af te leggen ten overstaan van hen die onderwerp zijn van die strafrechtspleging en in wiens naam de strafrechtspleging opereert. Vanuit deze optiek bezien kan communicatie rechtstreeks bijdragen aan legitimering van de strafrechtspleging. Maar hoe ver strekt deze

verantwoordelijkheid? In hoeverre dienen de organen binnen de strafrechtspleging rekenschap van hun taakvervulling af te leggen aan burger en maatschappij? En op welke wijze dienen zij dit te doen? Aan de hand van een aantal concrete thema's illustreren Horstink-von Meyenfeldt en Bos in hun bijdrage het (toenemende) belang van communicatie binnen de strafrechtspleging.

d) Het uitdijende strafrecht

In toenemende mate kan een uitdijing van het strafrechtelijk speelveld en haar deelnemers worden onderkend. Ondanks het feit dat steeds meer geluiden zijn te horen dat het strafrecht terug moet naar zijn 'core business',³³ breidt het strafrecht zich nog immer uit, zowel voor wat betreft haar toepassingsgebied als wat betreft het aantal deelnemers. Wat betreft het strafrechtelijk speelveld kan worden geconstateerd dat dit al lang niet meer is beperkt tot het terrein van het Wetboek van Strafrecht en het Wetboek van Strafvordering, getuige de nog immer groeiende waslijst aan bijzondere wetten. Wat betreft de deelnemers op dit speelveld valt op dat deze deelnemers niet alleen in kwantitatief opzicht toenemen, maar ook dat zij zich in toenemende mate bemoeien met aangelegenheden die buiten hun directe verantwoordelijkheid vallen. De verschillende actoren binnen het strafrechtelijk speelveld lijken zich steeds minder gebonden te voelen aan hun eigen domein en geven er blijk van zich steeds meer verantwoordelijk te voelen voor de strafrechtelijke keten als geheel. Waar de politie in het kader van de preventie van criminaliteit foto's van bekende (en veelal ook eerder veroordeelde) veelplegers wil publiceren, betreedt zij eveneens de rechterlijke en justitiële verantwoordelijkheid voor het opleggen en ten uitvoer leggen van straffen. En wanneer het Openbaar Ministerie in de nabije toekomst zelfstandig sancties oplegt, begeeft het zich in meest directe zin in rechterlijk vaarwater. Ook de verhoudingen tussen de staatsmachten lijken niet altijd duidelijk. Illustratief hiervoor is bijvoorbeeld de politiek die nog altijd de grootste moeite heeft zich terughoudend op te stellen in situaties waarin concrete strafbare feiten nog 'onder de rechter' of onderwerp van hevige maatschappelijke discussie zijn. Boutellier ontwikkelt in zijn bijdrage een visie op het vraagstuk van het uitdijende strafrecht en de vraag in hoeverre dit consequenties heeft dan wel dient te hebben voor de inrichting van het strafrecht.

4.3 Slot

De bundel zal worden afgesloten met een slotbeschouwing van De Roos, de dagvoorzitter van het congres, waarin hij aan de hand van de bijdragen van de verschillende auteurs reflecteert op de geschetste problematiek.

33 Zie bijvoorbeeld het Jaarplan 2003 van het Openbaar Ministerie waarin wordt aangegeven dat het Openbaar Ministerie van zins is zich in de toekomst (weer) meer te gaan toeleggen op haar 'core business': de strafrechtelijke handhaving van de rechtsorde.

5 UITLEIDING

Voor zowel de strafrechtswetenschap als de wetgever(s) en de beleidsmakers is het moment aangebroken om ieder naar hun rand van de kloof te schuifelen. Het is voor de strafrechtswetenschapper van het grootste belang een luisterend oor te vinden bij de overheidsorganen die door middel van wetgeving en beleid vorm geven aan het strafrecht, teneinde zo daadwerkelijk een bijdrage te kunnen leveren aan een legitieme strafrechtelijke werkelijkheid. Andersom is het ook voor de wetgever en de beleidsmakers van het grootste belang ad hoc-problemen effectief te kunnen oplossen vanuit een bruikbaar, vastomlijnd kader van grondslagen, opdat zij zichzelf op langere termijn niet in de vingers snijden of op de vingers laten tikken. Kortom, het is tijd voor discussie. Het doel van het congres 'De taak van de strafrechtswetenschap' en deze bundel is dan ook een discussie op gang te brengen die de van oudsher door de strafrechtswetenschap aangedragen concepten weer kleur moet geven. Het lijkt een goed moment voor de strafrechtswetenschap om weer bij stem te komen en luid door te dringen in wetgeving, in beleid en in het maatschappelijk debat. Op al deze terreinen ligt immers een taak voor de strafrechtswetenschap, het is alleen de vraag hoe die taak dient te worden opgepakt en uitgevoerd. Misschien dat Van Delden – de voorzitter van de Raad voor de Rechtspraak – het nog het meest treffend onder woorden brengt: 'van wetenschappers verlang ik dat zij niet alleen onderzoeken hoe het is en hoe het een beetje beter kan, maar ook of het niet nog beter zou kunnen worden als de boel eens echt door elkaar wordt geschud.'³⁴

34 A.H. van Delden, 'Zouden we samen verder kunnen komen?', *NJB* 2004, p. 1433.